

Vēstures sējējs

Latvijas Kara muzeja fonds

3. Kurzemes latviešu strēlnieku bataljona un 12. Sibīrijas strēlnieku pulka vadība vienību nomainas laikā pie Nāves salas pārceltuves 1916. gada aprīlī.

Šis un vēl nākamais gads lielā mērā pait (un paies), atzīmējot latviešu strēlnieku varonīgās cīņas Pirmā pasaules kara frontēs pirms 100 gadiem. Par tām var lasīt vēsturnieku sarakstītās grāmatās, dzīvot līdz Aleksandra Grīna “Dvēseļu puteņa” varoņiem, noskaitīt tēvreizi Brāļu kapos. Ir dažādi veidi, kā atcerēties toreizējo jauno zēnu pašaieliedzību, izturību un Dzimtenes mīlestību, jo ne jau mīlestībā uz cara tētiņu viņi devās asiņainās kaujās, zaudēja dzīvību un veselību gāzu uzbrukumos. Daudzi no viņiem turpināja karot Brīvības cīņās, aizstāvot jauno, tikko iegūto Latvijas neatkarību. Tas viss ir ceļš uz mūsu valsts simtgadi, kuru savās atmiņās un piemiņā mēs pārstaigājam. Šoreiz stāstīsim par kādu interesantu vietu, ko ir vērts apmeklēt – par Ikšķiles pašvaldības Kultūras mantojuma centru “Tīnūžu muiža” un tā vadītāju **KASPARU ŠPĒLI** – jo vairāk tādēļ, ka tieši pirms simt gadiem risinājās nežēlīgas cīņas par mazo zemes pleķīti Daugavas kreisajā krastā iepretim Ikšķilei, kas strēlnieku mutē ieguva skarbo Nāves salas vārdu. Gadu vēlāk bija cīņas arī Daugavas labajā krastā pie Mazās Juglas upes. Par šiem notikumiem liecina daudzie karavīru apbedījumi Daugavas abos krastos un Kaspara Špēja veidotā ekspozīcija Tīnūžu muižas klēti.

Kaspars

Iesākumā mazliet par pašu Kasparu Špēli. Viņš ir vienīgais "Tinūžu muižas" darbinieks – direktors, ekspozīcijas veidotājs, ekskursiju vadītājs, dažādu norišu un pasākumu iecerētājs un realizētājs, pieejams cauru diennakti, sestdienas un svētdienas ieskaitot, tādēļ aizkavējusies maģistra darba aizstāvēšana Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātē. Kasparsa mīlestība uz vēsturi cēlusies no ... nepatikas pret vēstures mācīšanu skolā (Kaspars ir vietējais, skolas zinības apguvis Tinūžos un Ikšķilē, dzīvo Ikšķilē), jo ne jau gadu un faktu iekalšana ir galvenais. Ir jābūt apjēgai, kādēļ viss ir noticis. Vecas mantas (citi teiktu – grabažas) vācis kopš bērna kājas. Tagad viņa darba telpā ir, kā pats smejas, pirmais "datora krēsls" – pagājušā gadsimta pirmās puses grozāmais krēsls, kura mehānisms atvests no Anglijas, bet koka daļas, visticamāk, pašmāju meistara darbs. Greznās baronam Volfam savulaik piederējušās Tinūžu muižas pils istabas durvis (tās var redzēt vecās fotogrāfijās) atņemtas vietējā zemnieka kūkaizgaldam un restaurētas. Kad kāds interesējas, kas aiz tām durvīm atrodas, Kaspars nopietni atbild: "Mana guļamistaba ar džakuzi", un paver durvis, aiz kurām ir plika siena. Kasparsa dzimtas vīrieši dažādos laikos karojuši dažādās frontēs, bet par vecvecvec..tēvu kļūst nostāsti, ka viņš bijis gūstā saņemts Napoleona armijas karavīrs. Tātad karavīra gēnu Kasparam netrūkst. Pats bijis jaunšargs un tagad ir zemessargs.

Klēts

Ir saglabājies kādreizējā Tinūžu muižas kompleksa plānojums; nav tikai pašas kungu ēkas, kas nodega Otrajā pasaules karā un kuras vietā uzcelta māja administratīvām un kultūras vajadzībām. Kultūras mantojuma centra ekspozīcija iekārtota muižas klētī. Veram smagās klēts durvis un nonākam tumšā telpā, kur joprojām jaušama gadsimtu gaitā baļķos iēdusies graudu smarža. Tālāk stāsta Kaspars Špēlis.

"Mūsdienās klētī graudus vairs neglabā, bet ir saglabājusies klēts funkcija. Tikai tie nav graudi, bet kultūra, vēsture, ko nevar atņemt vai pārdot, bet ko viegli var zaudēt. Tie ir mūsu graudi. Klētī labību glabā sēšanai, un arī šī bagātība ir domāta, lai cilvēki, kas te atnāk, to ņemtu un sētu tālāk. Tā ir arī mana sējēja funkcija. Ekspozīciju izveidojam kopā ar ļoti labu mākslinieku – Latvijas Nacionālā vēstures muzeja galveno mākslinieku Ģirtu Burnovski. To veidojam tā, lai telpa nezaudētu atmosfēru un tajā varētu ielikt pēc iespējas vairāk simbolu, jo, gribat vai ne, simbolu zīmes uz mums strādā.

Pirmais iespāids, ienākot šajā telpā, ir tāds, ka te ir tumšs. Saule, mašīnas, skaistā dzīve paliek ārpusē. Mēs ienākam tādā kā bunkurā. Tā ir karavīru ierastā vide Pirmajā pasaules karā – tumšs, vēss, cilvēks jūtas kā ieslodzīts nelielā telpā. Mēs atgriežamies pagātnē, veidojam tiltu ar citu paudzi un citu laiku."

Cieni viņu piemiņu!

Ekspozīcijas centrālais vēstījums, kredo, ir teksts, kuru vainago saules simbols. Turpina Kaspars Špēlis: “Saule Pirmā pasaules kara laikā bija latviešu strēlnieku galvenais simbols. Astoņi stari it kā simbolizē vienu vienību, vienu strēlnieku bataljonu, vēlāk – pulku. Saule ņemta no tautasdziesmām, kur tās motīvs stāsta par dzimteni, par nemirstību, gaismas uzvaru. Teksts pauž: “Viņi visi krita, uzticīgi pildot pienākumu pret savu tēvzemi. Cieni viņu piemiņu!” Šie vārdi nav mūsdienās izgudroti, tie ņemti no Pirmā pasaules kara vācu karavīru kapsētām. Liekas – kā tad tā! Vācieši taču bija ienaidnieki! Bet kauju raksturs pie Mazās Juglas un Iksšķiles bija tāds, ka ļoti lieli zaudējumi bija gan latviešu, gan vācu rindās. Šajās kaujās praktiski 80% latviešu strēlnieku tika iznīcināti, un viņu vienībām vajadzēja atkāpties. Pēc kaujas vācu karavīri, kas bija pārņēmuši šo teritoriju, savus pretiniekus nevis atstāja saulē pūt, bet apglabāja vācu karavīru kapsētās ar militāru godu. Nevis nocirta galvas un uzsprauda uz mietiem. Tā ir bruņinieku morāle – pirms brīža viņi bija tavi pretinieki, taču viņi krita, pildot savu pienākumu, un par to viņi ir jāciena. Abas puses – gan latviešu, gan vācu – ir karavīri; ne jau savas patikas pēc viņi nonākuši šajos apstākļos. Par to lēma citi. Arī vācu karavīri šeit nav aiz laba prāta, arī viņi ir ieslodzīti, spiesti pieņemt visas kara šausmas no pretinieka puses. Nebija tā, ka latviešu karavīrus kā tādas aitas dzina un kāva, ka viņi bija upuri. Šīs vienības bija ārkārtīgi jaudīgas, un līdzjūtīgi jāpaskatās arī uz vāciešiem, kas tika pamatīgi kapāti no latviešu vienībām. Mēs neesam nekādi upuri, mēs bijām cienīgi karavīri, spēcīgi, stipri. Gala rezultātā ir cietuši visi, kas bija iesaistīti šajos notikumos.”

Tas nav kara muzejs

“Tīnūžu muižu” apmeklē daudz ekskursantu. Brauc nopietni ļaudis, kas interesējas par vēsturi. Brauc skolabērni, ar kuriem jāprot atrast kopīgu valodu, atkarībā no vecuma. Kaspars smejas, ka bērni, kas muzejiem bieži vien ir bieds, jo neprot pienācīgi uzvesties un trokšņo, viņam ir mīļa auditorija, jo uztver viņu kā tikai mazdrusciņ vecāku. Tādu kā lielo brāli. “Kad man zvana un saka, ka vēlas apmeklēt kara muzeju, es atbildu, ka mums te nav kara muzeja. Te nav “ģenerāļu vēstures”,

Jāņa Bērziņa arhīvs

3. Kurzemes latviešu strēlnieku bataljons Nāves salas ierakumos 1916. gada vasarā. Pa labi sēž bataljona komandieris Jānis Kalniņš.

Krievijas Valsts Kara vēstures arhīva fonds

176. Perevoločenskas kājnieku pulka karavīri Nāves salas kreisajā iecirknī 1916. gada 15. novembrī.

Wikimedia Commons

1924. gada 27. jūlijā Valsts prezidents Jānis Čakste atklāja pieminekli Nāves salas aizstāvjiem. Tā autors bija Eižens Laube. Tas bija Latvijā pirmais piemineklis Pirmā pasaules kara un Brīvības cīņu atcerai.

nav kauju hronoloģijas, ieroču klasifikācijas. Kara vēsturi parasti veido politiķi vai vēsturnieki, kas paši nav bijuši iesaistīti un nezina, kāds izskatās kaujas lauks. Te ir mēģinājums pēc iespējas iedziļināties karavīra iekšējā pasaulē. Ko viņš ir redzējis. Kāda ir bijusi viņa ikdiena. Arī citāti ir no karavīru atmiņām par to, kā viņi tika galā ar grūtībām, kas viņiem bija uzliktas un ko viņi pārvarēja ne tādēļ, ka par to saņemtu naudu, bet tādēļ, ka tas bija pienākums – pret saviem biedriem, savu ģimeni, kas no Kurzemes nonākusi bēgļu gaitās Vidzemē. Runa ir par morāli. Tādēļ es atkārtāju – šis nav kara muzejs, tā mērķis nav militārisma vai ieroču propaganda. Mērķis ir padomāt par tām vērtībām, kuru dēļ ir vērts šeit būt, cīnīties par šo skaisto zemi, kopt to un ļoti, ļoti lepoties. Ir vērts mācīties, lai attīstītos, jo visas šīs lietas ir mācībstunda."

Zeme glabā

Ekspozīcijā katrai lietai ir sava zināma vai piedomājama, iespējama vēsture. Kaspars Špēlis stāsta: "90% no visām lietām ir atrastas šajās cīņu vietās vai nu izrakumos, vai nākušas no apkārtnē mājām. Mēs atrodamies Pierīgā, Ikšķilē, ko bija iecienījuši *melnie arheologi*. Tie rok senos kapulaukus, meklē monētiņas. Ar likumu tas ir liegts, bet uz jaunākiem laikiem likums neattiecas. Metālmeklētāju var oficiāli nopirkt; par kara relikvijām, īpaši ja gadās kāds ordenītis vai krūšu zīme, melnā tirgū maksā lielu naudu. Un tā rodas tās bedres ar izmētātiem cilvēku kauliem. Atradumi tiek izlikti internetā bez piesaistes konkrētai vietai un notikumiem, tie netiek aprakstīti un vēsturei ir nevertīgi. Piemēram, man ir interesanti uzzināt, kāpēc šis ļoti sadauzītās vācu bruņucepures atradās 6. Tukuma latviešu strēlnieku pulka ierakumos, kur tām nevajadzētu būt. Tas liecina, ka vācu karavīru maize ir bijusi ļoti sūra. Bieži vien nākas izmantot tos pašus *melno arheologu* paņēmienus, lai atrastu un godam apbedītu kādus karavīrus pirms racējiem un lai vēsturiskie priekšmeti neaizietu uz tirgu. Lietas runā, ja ieslēdz fantāziju un tās neuztver kā metālu, bet kā stāstu. Piemēram, gāzmaska. Esam lasījuši par to, ka vācieši Nāves salā lietoja indīgās gāzes un bija milzīgi upuri. Kā tad tā? Vai nevarēja uzvilkt gāzmasku un visu dienu karot? Ņem un pacel šo lietu! Cik ilgi tu varētu izturēt, kad gāzmaska piespiesta pie sejas, stikls visu laiku aizsvīst, nevari komunicēt, dot pavēles, ja esi virsnieks."

Eksponātus aiztikt!

"Mums ir netipiska iestāde, kur visam var skarties ar rokām klāt," saka Kaspars. "Var droši ņemt ieročus, pētīt sistēmu. Puikas uzreiz saskrien apkārt. Lielākā daļa muzeju nedod iespējas aiztikt vēsturiskos priekšmetus, šautenes, lādējamās mašīnas, municijas kastes. Tās nav iespējams samaitāt. Piemēram, Kolta ložmetēju lādējamā mašīna, pēc Krievijas armijas pasūtījuma ražota Anglijā. Te ir patronas, mēģini lādēt, skatīties, kas tur iznāk."

Savs stāsts ir par mundieriem, un tas ir stāsts par autentiskumu. Mundieriem, kas mugurā manekeniem, jābūt vēsturiski precīziem, bet audums, atšķirībā no metāla, zemē nesaglabājas. Mūsu dienās tādas krāsas un faktūras audumus vairs neražo. "Ilgi meklējām, līdz viena daļa uniformu tika pasūtīta Krievijā, bet vācu uniformas – Vācijā, pat ar īpaši pasūtītām podziņām. Uniformas tika vārītas, plēstas, visādi vecinātas, lai tās neliktos jaunas. Oriģinālu priekšmetu vairs nav, bet augstvērtīgu simtprocentīgu kopiju es varu ļaut pataustīt, arī palietot. Jārada autentiskuma izjūta, jo skaidrs, ka uniformas nevar būt jaunas."

Atceros, ka militārā vēsturnieka atvaļinātā pulkveža Jāņa Hartmaņa grāmatas par 4. Vidzemes latviešu strēlnieku pulku atvēršanas svētkos Vecpiebalgā Kaspars Špēlis bija tērpies streļķu formā, un puiku acis zibēt zibēja.

Jāņa Bērziņa arhīvs

1. rotas brīvprātīgā Līna Čanka pēc otrā Sv. Jura krusta saņemšanas 1916. gadā.

Jāņa Hartmaņa arhīvs

Latviešu strēlnieku bumbmetēja pozīcija Rīgas frontē Pirmā pasaules kara laikā.

Kaspars dod aplūkot pēc sprādziena iebrukušos ierakumos atrastu Krievijas impērijas virsnieka zobena daļu. Nav atrasts saimnieks, bet domājams, ka tas piederējis kādam no 6. Latviešu strēlnieku pulka. Apmēram 200 metru no atraduma vietas ir vācu karavīru kapsēta, kurā apglabāti arī 6. Latviešu strēlnieku pulka kritušie. Arī šis zobens ir kaujā kritis – sprādzienā pārlauzts, nevis pamests vai pazaudēts.

Praktiskais latvietis

Pēc kaujām visās malās mētājās ieroči un munīcija, un praktiskais latvietis juku laikos pievāca visu, kas var noderēt. Kaut vai sašauta lielgabala riteņus, kurus var pielikt stipriem ratiem akmeņu un siena vešanai. “Vai varat iedomāties, kam noder izšautas ložmetēju patronlentes?” jautā Kaspars un rāda vienas tādas lentes gabalu. Nu nezinu gan. “Nokniebj skabargas, un zirgam groži gatavi. Pēc kara katram sevi cenošam saimniekam bija šautene. Munīcijas un ieroču pilnas malas; turklāt tie bija veterāni, speciālisti, kas prata ar ieročiem apieties. Kā nekā pēc zemes reformas muižu zemes sadalīja jaunsaimniecībās Brīvības cīņu dalībniekiem jeb tiem pašiem Pirmā pasaules kara cīnītājiem. Arī Latvijas armija sākotnēji tika apgādāta ar to, ko sanesa. Cits šauteni, cits zābakus vai vadmalas gabalu.”

Mūsu sarunas laikā pie klēts durvīm piedauzīja kāds virs, kam bija jāsakārto darbarīks. “Mēs nopirkām mājas, kas bija piederejušas Lāčplēša ordeņa kavalierim. Atradām vēstules, plakātus, negribas ārā mest. Vai jums noderētu?” Tā tie krājumi papildinās. Kaspars cer, ka ar laiku Ikšķilē būs muzejs un viņa savāktais tam kalpos par pamatu.

Gaidīšana

Apsēžamies uz gara, ar raupju auduma pārklāta sola un atspiežam muguru pret zedeņu pinumu, ar ko nostiprina blindāžas sienas. “Uz šādiem soliem sēdēja karavīri. Tu sēdi, gaidi signālu doties kaujā. Ir neziņa. Gaidīšanas drudzis. Gaidi, gaidi, gaidi. Es to esmu izjutis zemessardzes mācībās. Zini, ka nav kā istā karā, ir tikai mācības, bet tu gaidi iedomāto pretinieku, ko esi vizualizējis... Tas ir ļoti smagi. Es saprotu šos karavīrus, kam bija jābūt ļoti stipriem. Ložmetēji, artilērija, gāzes. Un tajā pat laikā tu esi cilvēks ar savām cilvēciskām vajībām. Kā kaut kur nepazust, izdzīvot, atgriezties!”

Garā vitrīnā iepretim solam, uz kura sēžam, jukjukām ir izvietotas, kā Kaspars saka, visādas “kara dražas”. Patroņu čaulītes, granātas, viss, kas vērsts uz cilvēka iznīcināšanu. Tam pa vidu karavīru identifikācijas žetoni ar vārdu, uzvārdu, dzimšanas datiem, dienesta vietu. Žetoni simbolizē cilvēka dzīvi kara murskulī. Daudzi žetoni pārlauzti vai pārgriezti. Līdzīgi kā šis karš, kas salauzis un būtiski mainījis karavīra dzīvi. “Cilvēka mūžs iejūk notikumos. Karavīra dzīvība ir ļoti trausla,” saka Kaspars, un mēs atgriežamies šajā pasaulē ar sauli, rosību, automašīnu motoru troksni. Zemītē, kur nekas neatgādina pirms 100 gadiem notikušo. Tikai vecā klēts, kurā ir vērts iegriezties, lai izdzīvotu tautas varonības uzplaisnījumu, arī zaudējumu smeldzi, un saprastu, cik dārga ir mūsu visu brīvība. **E&P**

Zaiga Kipere

Attēli no Jāņa Hartmaņa un Tinūžu muižas arhīva

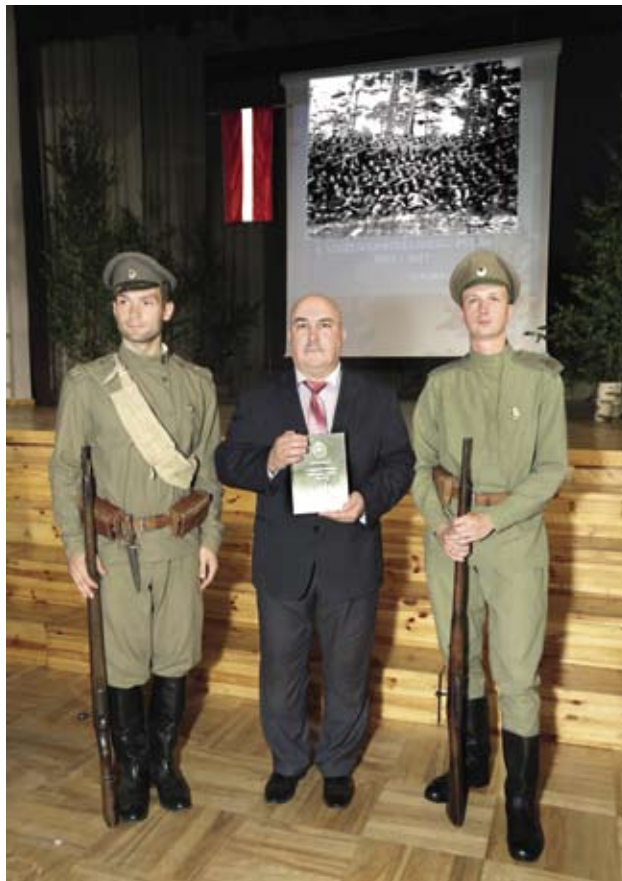

Foto: J. Brencis

Kaspars Špēlis, pulkvedis Jānis Hartmanis un Dagnis Dedumietis grāmatas “4. Vidzemes latviešu strēlnieku pulks 1915 – 1917” atvēršanas svētkos Vecpiebalgā 2015. gadā.

